

DEĞERLER EĞİTİMİNİN ODAĞINDA BİR DEĞER: HZ. MUHAMMED

Hüseyin AKYÜZ*

Özet

Değer kavramı, aslında yeni bir mefhum değildir. O, tarihin her anında var olmasına rağmen, içinde yaşadığımız asrın zalimce uygulamaları yüzünden yeniden gündeme gelmiş ve popüler olmuştur. Asrımızın insanı, savaşlar ve ekonomik nedenler sebebiyle mutsuzluk içerisinde. Yapılan ilmî toplantılarda batı dünyasının bu mutsuz durumdan kurtulmak, dünyayı daha yaşanabilir bir hale getirmek, bireysel ve toplumsal huzuru sağlamak için değerleri tek çıkış noktası olarak gördüğü ifade edilmektedir. Buna mukabil içerisinde bulunduğumuz doğu dünyasının ise suskun olduğu söylenmektedir.

Bu bağlamda doğu dünyasının bir mensubu olarak Müslümanlar, değerlerini yeniden sesli bir şekilde gündeme taşımaları gerekmektedir. Şüphesiz değerler söz konusu olduğunda, Müslümanlar için Hz. Peygamber örnek alınması gereken önemli bir şahsiyettir. İşte bu çalışmada olumsuz değerlerin egemen olduğu bir çağda, Hz. Muhammed'in câhiliye batağına saplanmış bir toplumu İslamî değerlerle nasıl eğittiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Değer, Ahlak, Hadis, Sünnet, Değerler Eğitimi.

A VALUE AT THE FOCUS OF VALUE EDUCATION: THE PROPHET MUHAMMAD

Abstract

In fact, the concept of value isn't a new concept. Despite it had been existing during the history, it has come up again and became very popular today, because of the cruel practices of century in which we live. People of our century is in a misery situation because of wars and

*Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, huseyinakyuz73@gmail.com.

economical reasons. At the scientific meetings organising in western world, it is being explained that the values are the only solution to get rid of this unhappy situation, to make the world more livable place and to provide the social and individual peace. On the other hand it can be said that the eastern world in which we are is silent about this matter.

As a member of the eastern world, Muslims have to make their values a current issues today as underlined. It can be said easily that the Prophet is the most important person to be sample figure for Muslims in the context of values. On this study, we discuss that how the Prophet Muhammad trained by Islamic values a society which are in ignorance, in an era which was dominated by negative values.

Key Words: The Prophet, Value, Ethic, Hadith, Sunna, Values Education.

Giriş

Her toplumda ve her asırda var olan fakat son zamanlarda yeniden gündeme gelen değer, bir eyleme karar verirken ya da bir tercih yapmak durumunda kalınca alternatiflerden birini seçmeye yarayan yol gösterici nitelikteki içyapımıza ait bir ilke veya inanç demektir.¹ Bir diğer ifadeyle, yapıp-etmelerimizi belirleyen, yöneten, yönlendiren, onların temelinde yatan ilkelerdir.² İnsan davranışları, değerlerle ilişkilidir. Örneğin; ben “doğru” olmaya çalışıyorsam, bu durum benim doğruluğu bir “değer” olarak kabul etmemdendir. Doğruluğu bir değer olarak algılamam, beni doğru olmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla “doğru” olma çabamdaki temel etken, doğruluğun bende bir “değer” olmasıdır.³

¹ Önal, Mehmet, “Değer”, *Felsefe Ansiklopedisi* (FA), ed.: Ahmet Cevizci, (1. bs., Ankara: Ebabel Yayıncılık, 2006), c. IV, s. 51-52; Cevizci, Ahmet, “Değer”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (7. bs., İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010), s. 399-400.

² Uysal, Enver, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XII, sayı:1, (2003): 52.

³ Uysal, s.52.

Değere sahip olmak demek; tarih sahnesinde var olmak demektir.⁴ Bundan dolayı değerler, toplumların iskeletidir ve onların sürekliliğini sağlayan en önemli ölçülerdir. Toplumlarda değerler, insanların inançlarına dayanır. Değerler, akla değil; aşkın varlığa ait olduğu sürece huzur ve istikrar getirebilir.⁵ Bu bağlamda Müslüman toplumların değerlerini Kur'an-ı Kerim ve ilahi kitabın rehberliğinde Hz. Peygamber'in sünneti oluşturmuştur. Bir diğer ifadeyle, İslam toplumunun on dört küsur asırdır oluşturduğu değerler dünyasına, kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim olmak üzere Hz. Peygamber'in sünneti kılavuzluk etmiştir.⁶ Şüphesiz tarih boyunca Müslümanlar, herhangi bir şeyin doğru-yanlış, güzel-çirkin ve iyi-kötü olduğunu ifade eden değer ölçülerini, bu iki kaynağa göre şekillendirmiştir. Bu açıdan Kur'an ve sünnet, Müslümanların dinî, ahlakî, sosyal, sanatsal⁷ vb. değer ölçülerinin kaynağını oluşturmuştur.

Müslüman toplumların çağlar boyu nesilden nesile taşıdıkları değer ölçüleri, hala eskimeden tazeliğini korumalarının ana nedeni Kur'an ve sünnet kaynaklı olmalarıdır. Bununla birlikte bazı yazarların İslâmi değerlerin çöktüğünü ima etmelerinin haklı bir tarafı yoktur.⁸ Bugün Batı dünyasında pek çok konuda ortaya konan değer ve ilkelere Müslümanların hızla tepki verememeleri, İslâmi değerlerin yetersizliği sebebiyle değil, Müslümanların kendi evrensel değerlerini oluşturmak ve gündeme getirmek için gayret göstermemeleri nedeniyledir. Aslında kültürel birikimimiz, kendimize ait değerleri oluşturacak malumatla

⁴ Yavuz, Şevket, "Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği", *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, Kasım 26-28 2004* içinde (Dem Yayınları, İstanbul 2007), s.89.

⁵ Bolay, Süleyman Hayri, "Aşkın Değerler Buhranı", *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, Kasım 26-28 2004* içinde (Dem Yayınları, İstanbul 2007), s.67-69.

⁶ Oktay, Ayşe Sıdika, "İslâm Düşüncesinde Ahlakî Değerler ve Bunların Global Ahlakî Etkileri", *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, Kasım 26-28 2004* içinde (Dem Yayınları, İstanbul 2007), s.137.

⁷ Bu değer çeşitleri konusunda bkz.: Uysal, s.53.

⁸ Oktay, s.139.

doludur. Fakat bu değerleri oluşturmak için gerek bireysel, gerekse toplumsal düzeyde değer eğitime ihtiyacımız vardır.

Bu ihtiyaca binaen çalışmamızda kültürel mirasımızı değerlendirme adına Hz. Peygamber'in değerler eğitimi nasıl sağladığını ele alacağız. Şüphesiz Hz. Peygamber'in değerler eğitimi nasıl yaptığı konusunu doğru analiz edebilmek için öncelikle İslam öncesi ortamdaki olumlu/ olumsuz değerleri bilmek faydalı olacaktır.

A-Hz. Peygamber'in Gönderildiği Ortamın Değer Yapısı

Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce Araplar, tevhid inancından uzak, koyu bir cehalet içinde olmaları sebebiyle, bu dönem "Câhiliye dönemi" ya da "bilgisizlik dönemi" olarak isimlendirilmiştir.⁹ Câhiliye döneminde Araplar, erdemli ve erdemsiz davranışlara sahiplerdi. Arapların bu vasıflarına Kur'an'da ve çeşitli rivayetlerde şu şekilde işaret edilmektedir:

a-Kız çocuklarını toprağa gömmek: el-Buharî (ö.256/870), İbn Abbâs (r.a.)'ın şöyle dediğini nakleder: "*Arabın bilgisizliğini bilmek seni sevindirirse, En'âm sûresi'nin yüz otuzuncu âyetinden sonrasını oku: 'İlimsizlik yüzünden çocuklarını beyinsizce öldürenler ve Allah (c.c.)'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah (c.c.)'a iftira ederek haram sayanlar; gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar şüphesiz sapmışlardır...'*"¹⁰

b-Putlara tapmak: Araplar, putlara tapmalarının yanı sıra putlarının Allah katında kendilerine şefaathçi olacağına inanırlardı. "*Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz*".¹¹

c-Tefecilik-Faizcilik: Yüce Allah, özellikle Arapların bu kötü davranışlarına dikkat çekerek "*Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin*"¹² buyurmuştur. Bir diğer ayette yüce Allah,

⁹ Boyacıoğlu, Ramazan, "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: I, sayı:5, (2005): 2.

¹⁰ 6 En'âm, 140; el-Buharî, Ebû Abdillâh Muh. b. İsmail, *el-Câmi'u's-Sahih*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 61 el-Menâkıb, 12 (IV/160-161).

¹¹ 39 Zümer, 3.

¹² 3 Âl-i İmrân, 130.

Arapların faiz ile alış-verişi aynı saymalarını şöyle dile getirmiştir: “Allah alış-verişi helâl, faizi ise haram kılmıştır”.¹³

d-Fuhuş: Kur’ân’da bu hususa işaretle “İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın”¹⁴ buyrulmaktadır.

e- Şarap içmek: Enes b. Mâlik’in bildirdiğine göre içki haram kılındığında, Hz. Peygamber tellal bağırttırarak bunu ilan etmiştir. Bu ilandan sonra ashab, içki içmeyi terk etmiştir.¹⁵

Hz. Peygamber’in gönderildiği zamanda yaygın olan böylesi inançsal (itikadî), ahlakî ve iktisadî olumsuz değerleri, Habeşistan’a ikinci hicret esnasında Câfer b. Ebî Tâlib de şu veciz ve edebî üslubuyla dile getirmiştir: “... Biz câhiliye devrinde putlara tapıyor, ölmüş hayvan eti yiyor, her türlü kötülüğü işliyorduk. Güçlülerimiz zayıflarımızı eziyordu. Allah bize, aramızdan doğruluğunu, eminliğini, namusluluğunu ve soyunu bildiğimiz bir peygamber gönderinceye kadar, biz bu vaziyette kaldık...”.¹⁶ Sahabeden Huzeyfe de “Ey Allah’ın Resulü! Biz câhiliye devrinde kötü kimselerdik. Allah, bizi bu hayırla, İslam’la müşerref kıldı.”¹⁷ sözüyle, Hz. Peygamber’in tebliğe başlamadan önce toplumunun değer yargılarının bozukluğunu ifade etmiştir.

Bunların yanı sıra câhiliye dönemine damgasını vuran birçok olumsuz değerler vardır. Kibir, kabile asabiyeti, gasp, intikam arzusu, hırsızlık, kan dökme, yetim malı yeme, zorbalık, zulüm, haksızlık, adalet-sulh ve nizamdan yoksunluk, çapulculuk, insan haklarını çiğnemek, kadınlara değer vermemek bunların başında yer

¹³ 2 Bakara, 275.

¹⁴ 24 Nûr, 33.

¹⁵ el-Buharî, 74 el-Eşribe, 3 (VI/241-242); Muslim, Ebu’l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 36 el-Eşribe, 3 (II/1570).

¹⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Tahk.: Mecdî Fethî es-Seyyid, (1. bs., Mısır: Dâru’s-Sahabe Li’t-Türâs, 1416/1995), I, 423.

¹⁷ el-Buharî, 63 Menâkıb, 25 (IV/178); 92 Fiten, 11 (VIII/93); Muslim, 33 İmâret, 51 (II/1475); Ebû Davud, Suleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sunen*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 34 Fiten, 1 (IV/444-447 H.N.:44244-4246).

almaktadır.¹⁸ Bu dönemdeki tüm güzelliklerin yaşanılan dünya ile sınırlı olduğu inancı, insanları, her türlü lezzet, haz ve eğlenceyi bir değer endişesi taşımadan yaşamaya sevk etmiştir.¹⁹ Nitekim Kur'an-ı Kerim, İslam öncesi dönemde kadınların açılıp saçılarak erkeklerin arasında dolanıp erkekleri tahrik etmeye çalışmalarını eleştirmiştir.²⁰ Hz. Peygamber, her asırda ve her mekânda evrensel değerler olarak nitelendirilebilecek kendi değerlerini ikame etmeden önce nasıl bir toplum bulduğunu ifade etmesi açısından Amr b. Gülsüm'ün Muallaka'sındaki şu beyti nakletmemiz yeterli olacaktır: “*Sakın kimse bize cahillik (düşüncesizlik ve zulüm) etmeye kalkışmasın/Bize zulmedenin zulmünden fazladır zulmümüz*”.²¹

İslam öncesi zamanlarda Arapların olumlu değerleri de vardı. Bağımsızlığa düşkünlük, cesaret, kahramanlık, cömertlik, hor ve hakir yaşamaktan kaçınmak, zayıfı korumak, sözünde durmak, komşuyu himaye etmek, misafirperverlik, kanaatkârlık ve sabır bunlardan bazılarıdır.²²

Böylesi karmaşık değerler ortamında tebliğine başlayan Hz. Peygamber, kurduğu devletini on yıl içerisinde iki milyon kilometre kareye ulaştırabilmiştir.²³ Bu hızlı genişlemenin kılıç zoruyla olduğunu

¹⁸ Ebû Şuhbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî Dav'i'l-Kur'an ve's-Sünne*, (2. bs., Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1996), II, 94; Konrapa, Zekâi, *Peygamberimiz-İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere*, (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1967), s.51-52.

¹⁹ Aydın, Hüseyin, “Allah Rasûlünü Yeniden Anlamak”, *Dinî Araştırmalar*, c. I, sayı: 2, Ankara, (1998): 130.

²⁰ “*Evlernizde oturun, ilk câhiliye döneminde olduğu gibi süslenip dışarı çıkmayın. Namaz kılın, zekat verin, Allah'a ve Peygamberine itaat edin.*” Bkz.: 33 Ahzâb, 33.

²¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beirut: Dâru Sadr, 1375/1956), III, 177.

²² Ebû Şuhbe, II, 94-97; Câhiliye çağı insanının dinî hayattaki özellikleri konusunda bkz.: Özdemir, Halime, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı” (Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.1-158.

²³ Muhammed Hamidullah (ö.2002)'a göre Hz. Peygamber'in kurduğu devlet, günde ortalama 274 mil karelik bir hızla genişlemiştir. On yıl sonunda Müslümanların kaybı 138, düşmanın kaybı ise 216 kişi olmuştur. Bu tespitin akabinde Muhammed Hamidullah, “*İnsan kanına verilen bu değer ve hürmetin bir eşine daha insanlık tarihinde rastlanamaz*” sözüyle durumu veciz bir şekilde özetlemiştir. Bkz.: Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (çev.: Nazire Erinç Yurter, İstanbul: Acar Matbaacılık, ts.), s.12-13.

iddia etmek, tarihi gerçekliklerin inkârı anlamına gelmektedir. Şüphesiz bunda Hz. Peygamber'in zaman ve mekânın değişmesiyle değişmeyen değerlerinin etkisi büyüktür. Bu durumda Hz. Peygamber'in değerlerinin böylesi duygusuz, zalim ve kaba insanlar arasında hızla yayılmasının nedenlerinin tespit edilmesi gerekir.

B-Hz. Peygamber'in Erdemli Şahsiyetler Yetiştirme

Yöntemleri

Hz. Peygamber, ashab arasında değerlerin yaygınlaşması için azami gayret göstermiştir. O, değerleri sadece bir nutuk veya söylem konusu etmemiş, aksine onları kendi hayatının bütün safhalarında bizzat yaşayarak ve uygulayarak tezahür ettirmiştir. O, ortaya koyduğu değerlere samimi bir şekilde bağlanmış, onlara inanmış ve onları hayatında yaşamıştır. Bu konuda hiçbir zaman samimiyetsiz, menfaatperest ve çıkarıcı bir tutum/tavır içerisinde olmamıştır. Zira O, azimle insanları İslam'a ve İslamî değerlere çağırırken kendisine yapılan çıkar dolu teklifleri hiç düşünmeden elinin tersiyle itebilmiştir.²⁴

Bu süreçte Hz. Peygamber'in ashabını yetiştirme safhasını iki döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan biri, olumlu değerlerin emredildiği, olumsuz değerlerin yasaklandığı Mekke dönemi; diğeri ise değerlerin daha üst seviyelere taşınması için sık sık tekrarların yapıldığı Medine dönemidir. İnanç üzerinde sebat gösterme, sabır ve tahammül; temizlik, namaz, iffet, doğruluk, ana-babaya iyi davranma, akraba ziyareti, adalet, iyilik, hakkı ve iyiliği tavsiye etme, namusu koruma, verilen sözde durma, danışarak iş yapma, yardımlaşma, alçak gönüllü olma, yalan yere şahitlik yapmama gibi güzel davranışları /değerleri emretmesi; buna karşılık, adam öldürme, kız çocuklarını diri diri toprağa gömme, haksızlık, baskı, zulüm, insanların malını haksız yere yeme, gurur, kibir, cimrilik, kusur aramak, laf taşımak gibi kötü davranışları/ olumsuz değerleri yasaklaması, Mekke dönemine

²⁴ İbn Hişâm, I, 332.

damgasını vuran değerlerdir. Medine döneminde ise Hz. Peygamber, daha çok iyi davranışları/değerleri sık sık dile getirmiş ve kötü huylara sahip insanların davranışlarını düzeltmeye çalışmıştır. Bu dönemde O, dürüst yaşama, iyilik, sabır, şükür, güzel söz ve hoşgörü, emanete riayet, hayır yapma, akrabanın, yetimlerin, komşuların, yoksulların, yolcuların ve arkadaşların haklarına riayet, alçak gönüllülük, helal ve temiz şeyleri yeme, çalışma, yetimlerin malını koruma gibi davranışları överken; alay, cimrilik, iftira, ikiyüzlülük, riya, şarap, kumar, fuhuş, zulüm, haksız ve haram mal yemek, hırsızlık, arkadan çekiştirme, çekememezlik, kusur araştırma, adam öldürme, riba gibi davranışları ise yasaklamıştır.²⁵

Bu değerleri Hz. Peygamber, toplam 23 yıllık risâleti boyunca, daha çok olumsuz değerlerin egemen olduğu bir topluma nasıl hakim kıldığı araştırılması gereken önemli bir konudur.

1- Değerler Açısından Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi

Durumu

Allah, Hz. Peygamberi değerlerin değersizleştirildiği bir toplumda öncelikle olumlu değerlere büründürmüş ve olumsuz değerlerden uzak kılmış, örnek insan olarak hazırlamıştır. Hz. Peygamber risâletle görevlendirilmesinden önce içerisinde yaşamış olduğu toplumda gıpta edilebilecek güzel özelliklere sahip bir kimseydi.²⁶ Onun Peygamberlik öncesi hayatına baktığımızda vefalı, sözünde duran²⁷, doğru sözlü ve

²⁵ Geniş bilgi için bkz.: Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (4. bs., Ankara: DİB Yayınları, 2005), s.112-116; 401-403.

²⁶ Kılıç, Ünal, "Hz. Peygamber'in Ahlâk'ı ve Güzel Ahlâka Verdiği Önem", *C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XIII, sayı:1, (2009): 79.

²⁷ Abdullah b. Ebi'l-Hamsa, peygamberliğinden önce Hz. Peygamber ile bir alışveriş yapmış, bir miktar vereceği kalmış, borcunu sözleşme yerine getireceğine söz vermiş, ama sözünü unutmuş. Üç gün sonra hatırlayıp konuştuğu yere geldiğinde, onu aynı yerde beklerken bulmuş. Hz. Peygamber, bu yaptığı karşısında ona kızmamış sadece: "*Ey delikanlı! Bana zahmet verdin, üç gündür burada seni bekliyorum.*" demiştir. Bkz.: Ebû Davud, 40 Edep, 82, (V/268 H.N.:4996).

güvenilir²⁸ bir kişi olarak tanındığını görmekteyiz. Hatta Mekke’de “el-Emîn” olarak anılmaktaydı.²⁹

Hz. Hatice, vahyin başlangıcı sırasında Hz. Peygambere söylediği “şüphesiz sen akrabanı gözetirsin. Sözü doğru söylersin. İşini görmekten âciz olanlara ve fakirlere destek olursun. Misafiri ağırlarsın”³⁰ ifadeleri, Hz. Peygamber’in risâlet öncesinde güzel değerlere sahip olduğunu ispatlamaktadır.

İbn Sa’d (ö.230/844), Hz. Peygamber’in peygamberlik öncesi İslamî değerlere hazırlanışı konusunda Davud b. Husayn'dan şu bilgileri nakletmiştir: “Allah, Hz. Peygamber’i câhiliye adet ve kusurlarından korumuştur. Hz. Peygamber, kavmi arasında dürüstlük bakımından en üstün, ahlak yönünden en güzel, sosyallik yönünden en mükemmel, komşuluk bakımından en cömert, yumuşaklık ve emanet bakımından en ileri, sözce en doğru, hayâya ve terbiyeye en çok önem veren bir kişi olarak yetişmiştir”.³¹ Hz. Peygamber bazı değerleri, İslam öncesi hayatında o kadar bariz bir şekilde yaşamıştır ki kendisine düşman olmuş kişilerin bile takdir ve beğenisini kazanmıştır. Örneğin; Ebû Süfyan b. Harb, Şam’a giden bir Kureyş kervanında bulunmuş ve Rum imparatoru Herakleios’un huzuruna çağırıldığında, Hz. Peygamber’in Peygamber olmadan önce doğru ve sözünde duran bir kişi olduğunu söylemekten kendini alıkoyamamıştır.³² Yine Mekkeliler her fırsatta Hz. Peygamber’in doğruluğunu tescil etmişlerdir. Hz. Peygamber, Mekkelilere İslam’ı tebliğ ettiği sıralarda Safâ tepesine

²⁸ Hz. Peygamber, Kabe'nin yeniden inşası esnasında Haceru'l-Esved taşının yerine konulması hususunda Kureyşlilerin düştükleri ihtilafı çözmüştür. Bu olayı anlatan İslam Tarihi kaynakları, Kureyşlilerin Hz. Peygamber hakkında: “İşte, el-Emîn! Razıyız O’na!” dediklerini naklederler. Bkz.: İbn Hişâm, I, 253.

²⁹ İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir*, (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), I, 121.

³⁰ Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San’ânî, *el-Musannef*, (Ma’mer b. Râşid’in el-Câmi’i ile birlikte), Tahk.: Habiburrahman el-A’zamî, (2. bs., Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1403/1983), V, 384-386; el-Buhârî, 1 Bed’u'l-Vahy, 3 (I/3); 63 Menâkibu'l-Ensâr, 45 (IV/254-255); 65 Tefsiru'l-Kur’an (96), 1 (VI/87-89); Muslim, 1 İman, 252 (I/139-142).

³¹ İbn Sa’d, I, 121.

³² el-Buhârî, 1 Bed’u'l-Vahy, 6 (I/4-7).

çıkarak ‘Ey Kureyş topluluğu, ben size şu dağın ardında bir düşman ordusu var desem bana inanır mısınız?’ diye sorduğunda, Mekkeliler, ‘Evet inanırız, çünkü senin yalan söylediğini hiç görmedik!...’ diye cevap vermişlerdir.³³

Hz. Peygamber, hem Allah’ın desteğiyle yetiştiği toplumun olumsuz hareket ve davranışlarından uzaklaşmış, hem de kendi aklı ve sezgileriyle yaşamını dizayn etmeye çalışmıştır. Bu iki destek sayesinde Hz. Peygamber, peygamberlik öncesinde toplumun çirkin değer yargılarına asla bulaşmamıştır.³⁴

2- Hz. Peygamber’in Değerleri Yeniden Yapılandırması

Hz. Muhammed, peygamberlik öncesi sahip olduğu olumlu değer yargılarını, peygamber olduktan sonra da sürdürmüş ve hem kendisinde bulunan hem de Kur’an’ın emrettiği değerleri toplumda yaşatmaya gayret göstermiştir.

Câhiliye devrinden kalma her türlü çirkin adetleri ayağının altına alan Hz. Peygamber, gönderildiği toplumun birçok değerlerini reddetmiş ve yasaklamıştır. O, sürekli olarak ashabının iyi ve güzel değer yargılarını geliştirmiş, olumsuz ve çirkin değer yargılarını ise kontrol altına alarak düzeltmeye, ıslah etmeye çalışmıştır. Bazen böylesi değer yargılarının sürdürülmek istenmesini, “Câhiliye davasıyla hak iddia eden kimse bizden değildir”³⁵ sözüyle sert bir üslupla eleştirmiştir. Mekke fethi sırasında sarf ettiği “Dikkat ediniz! Kâbe’nin hizmeti ve hacılara su dağıtımı dışında geçmişe ait bütün (olumsuz değer içeren)

³³ İbn Sa’d, I, 200.

³⁴ Sarıçam, s.78.

³⁵ Abdurrazzâk b. Hemmâm, III, 558; İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim İbn Osman Ebî Bekir el-Kufî, *Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdisi ve’l-Âsâr*, Tahk.: Kemal Yusuf el-Hût, (1. bs., Riyad: el-Mektebetu’r-Ruşd), 1409, II, 486; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Musned*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), I, 386, 432, 456, 442, 465; IV, 131; el-Buharî, 23 Cenâiz, 36, 39,-40 (II/82-83); 61 Menâkıb, 8 (IV/160); Muslim, 1 İman, 165 (I/99); et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 22 Cenâiz, 22 (III/324 H.N.:999); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sunen*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 6 Cenâiz, 52 (I/504-505 H.N.: 1584).

gelenekleriniz ayağımın altındadır..."³⁶ sözleriyle Hz. Peygamber, Kur'an ve sünnet süzgecinden geçemeyecek kötü değerlerin devam edemeyeceğinin sinyalini vermiştir.

Bu noktada dikkati çeken husus, Hz. Peygamber'in tespit ettiği anda olumsuz değer yargılarına anında müdahale etmesidir. Nitekim o, Ebû Zerr'in annesi dolayısıyla bir kişiyi azarladığını öğrenince; "*Onu annesinden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen kendisinde hâlâ câhiliye ahlâkı kalmış bir kimsesin*"³⁷ demiştir. Bir diğer rivayette, Ensar ile Muhacir arasında bir sürtüşme meydana geldiği ve her iki tarafın kavga için bağırışmaya başladığını fark eden Hz. Peygamber'in "*şu câhiliye çılgınlığını bırakın! Soyunu çağırarak ne kötü, ne çirkin bir şeydir!*"³⁸ dediği ifade edilmektedir. Böylece Hz. Peygamber, hem neredeyse birbirleriyle kavgaya tutuşacak Ensar ile Muhaciri yatıştırmış hem de olayın vuku' anında ashabının dikkatini olumsuz değer yargılarına çekmiş ve onların böylesi davranışlarını düzeltmeye çalışmıştır.

Hz. Peygamber, iyi ve güzel değerlere Kur'an'ın da desteğiyle ilavelerde bulunmuş ve mevcut bazı değerlere yeni boyutlar kazandırmıştır. Habeşistan'a ikinci hicret esnasında Câfer b. Ebî Tâlib'in şu sözleri, Hz. Peygamber'in toplumda ilk planda yaptığı olumlu değer değişiklikleri hakkında bilgi vermektedir: "*...Peygamberimiz, bizi, putları bırakarak Allah'ın birliğine inanmaya ve yalnız O'na ibadet etmeye davet etti. Doğru söylemeyi, emaneti sahibine vermeyi, akraba haklarını gözetmeyi, komşulara iyi davranmayı, haramlardan uzak, kan dökmekten geri durmamızı bize emretti. O, bizi her türlü çirkin, yüz kızartıcı söz ve işlerden, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, iffetli kadınlara dil uzatmak ve iftira etmekten de yasakladı. Bunlara ilaveten*

³⁶ Abdurrazzâk b. Hemmâm, IX, 281-282; İbn Hanbel, II, 11, 36, 103; III, 410; V, 412; İbn Mâce, Diyât, 5 (II/878 H.N.: 2628); Ebû Davud, 38 Diyât, 17, 24 (IV/682, 711 H.N.:4547, 4588).

³⁷ el-Buharî, 1 İman, 22 (I/13); 49 İtk, 15 (III/123); Muslim, 27 Eymân, 40 (II/1283)

³⁸ Abdurrazzâk b. Hemmâm, IX, 468; İbn Hanbel, III, 338, 385, 393; el-Buharî, 61 Menâkıb, 8 (IV/160); 65 Tefsiru'l-Kur'an (63), 5, 8 (VI/65-66); Muslim, 45 Birr, 62-64 (III/1998-1999); et-Tirmizî, 44 Tefsiru'l-Kur'an, 63 (V/417-418 H.N.:3315).

yalnız Allah'a ibadet etmemizi, namaz kılmamızı, zekât vermemizi, oruç tutmamızı da bize emretti..."³⁹ Konuşmanın devamından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in yaptığı böylesi değer değişiklikleri, toplum tarafından da tasvip görmüştür. Hatta bu dönemde Müslümanlar, eski kötü davranış ve olumsuz değerlerine geri dönmeleri için baskı bile görmüşlerdir.⁴⁰

Hz. Peygamber, değer yargılarını değiştirirken kendisinin ve İslam'ın örnek alınmasını istemiştir. Bir rivayete göre Evs ve Hazrec arasında meydana gelen bir huzursuzluktan dolayı şöyle demiştir: "*Ey Müslüman topluluk, Allah'tan korkun! Ben aranızda bulunuyorken, Allah sizi İslâm'a kavuşturmuş, onunla müşerref kılmış, câhiliye zihniyetinden kurtarmış, küfürden uzaklaştırmış ve sizi birbirinize dost kılmışken nasıl oluyor da yine câhiliye davasıyla birbirinize düşebiliyorsunuz!*"⁴¹ Bu sözyle Hz. peygamber, toplumun önceki değer yargılarını paylaşmadığını, asıl değer yargılarının kendisi tarafından ikame edilenler olduğunu vurgulamıştır.

Bununla birlikte daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, ashabının Kur'an'a uygun önceki bazı değerlerini tamamen reddetmemiştir. Onun "*Ey Sâib! Câhiliye çağında yaptığın değerli davranışlara Müslüman olduktan sonra da devam et; misafiri ağırla; yetime ikram et ve komşuna iyi davran!*"⁴² ve "*İnsanların câhiliye devrinde hayırlı olanları, İslâm devrinde de hayırlıdır*"⁴³ gibi hadisleri, bu anlayışa örnek olarak gösterilebilir.

³⁹ İbn Hişâm, I, 423.

⁴⁰ "*Biz onu doğruladık ve ona iman ettik. Allah tarafından getirdiği şeylere göre, ona uyduk. Yüce yaratıcıya ibadet ettik, O'na hiçbir şeyi şirk koşmadık. O'nun bize haram kıldığını haram, helâl kıldığını helâl olarak kabul ettik. Bunun üzerine, kavmimiz bize düşman kesildi. Bizi dinimizden döndürmek, eskiden beri yapar olduğumuz olumsuz değer içeren davranışları tekrar yaptırtmak için, bize işkence ettiler.*" Bkz.: İbn Hişâm, I, 423-424.

⁴¹ İbn Hişâm, II, 203.

⁴² İbn Ebî Şeybe, VII, 410; İbn Hanbel, III, 425.

⁴³ İbn Hanbel, V, 101; el-Buharî, 60 Enbiya, 8, 14, 19 (I/111, 120, 122); 61 Menâkıb, 1 (IV/154,); Muslim, 43 Fedâil, 168 (II/1846); 44 Fedâilu's-Sahabe, 199 (II/1958); 45 Birr, 160 (III/2031-2032).

Hz. Peygamber, toplumun değerlerini yeniden yapılandırırken köklü değişiklikler yapmış ve büyük yenilikler getirmiştir. Bunların en önemlisi Allah inancını işlevsel hale getirmesidir. O, Allah inancını, insan hayatının merkezine yerleştirmiştir.⁴⁴ Bu inancın, insan üzerindeki en önemli yönü, “Allah, benim her yaptığımı görüyor, her söylediğimi duyuyor, her aklımdan geçeni de biliyor” duygusudur. Bu duyguya sahip bir insan, kuşkusuz davranışlarında oldukça titiz davranacaktır.⁴⁵ Yüreğindeki güçlü inanç, kişiyi hem olumlu değerlere yönlendirecek hem de olumsuz değerlerden uzaklaştıracaktır. Bu inanç aynı zamanda insana yaptıklarından dolayı sorguya çekileceği fikrini aşılır. Böylece insan, hesabını veremeyeceği olumsuz değerlerden uzaklaşır.

Mekke ve Medine dönemi incelendiğinde, Hz. Peygamber’in değerleri yapılandırırken tedrici bir yaklaşım izlediği görülmektedir. Özellikle Mekke döneminde itikadî ve ahlakî değerler üzerinde durmuş, eski değer anlayışlarını değiştirmeye çalışmış ve yeni yaklaşımlar sergilemiştir. Medine döneminde ise daha çok ahlakî değerleri sık sık tekrar etmiş, ilave olarak taabbudî ve hukukî değerler üzerinde durmuştur.

3- Değerlerin Hz. Peygamber’in Hayatındaki Yeri

Değerler eğitiminde Hz. Peygamberi başarıya götüren en önemli etken; değerleri, gerek risâlet öncesi ve gerekse risâlet sonrasında bizzat kendi hayatında yaşamasıdır. İlk önce kendisi Kur’anî değerlere samimiyetle bağlanmış ve onları kendi hayatında uygulamıştır. Bu değerlerin uygulanışında en yakınlarını bile koruma altına almamıştır. Örneğin, “*Allâh’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık*

⁴⁴ Aydın, s.127–128.

⁴⁵ Sandıkçı, Kemal, “İslâm Ahlâk Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet”, *İslâm’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, 2001* içinde, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008), 53.

yapsaydı, elbette onun da elini keserdim.”⁴⁶ sözüyle, adaletin tecellisinde kendi yakınlarına bile imtiyaz göstermeyeceğini açık bir üslupla beyan etmiştir.

Hz. Peygamber, Kur’an’ın ifadesiyle “âlemlere rahmet olarak”⁴⁷ gönderilmiştir. O’nun rahmet ve şefkati, Tâif yolculuğu dönüşünde yaşadığı kötü muamele ve dayanılması güç kabalıklarda bile kaybolmamıştır. Böylesi bir durumda bile Hz. Peygamber’in yapılanları unutarak; “*Rabbim!, Halkımı başışla, onlar ne yaptıklarının farkında değiller*”⁴⁸ diye Allah’a dua etmesi, onun zor anlarda bile sahip olduğu değerleri asla bırakmadığını göstermektedir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber’in değerlere bağlılığını ve onları şahsında barındırdığını “*Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin*”⁴⁹ ayetiyle tescil etmiştir. Buna rağmen Hz. Peygamber, sık sık yüce Allah’a “en güzel ahlak’a sahip olması için” niyazda bulunmuştur.⁵⁰

Hz. Peygamber, hayatı boyunca insanlara değerler konusunda rehber olmuştur. O, inancı ne olursa olsun bütün insanlara değer verir ve hatta ölülerine bile saygı duyardı. Bir gün bir Yahudi cenazesi önünden geçerken ayağa kalkmıştı. Sahabiler, farklı bir dine mensup ölüye karşı böylesi bir tavrı yadırgamış olacaklar ki Hz. Peygamber

⁴⁶ Ma’mer b. Râşid, Ebû ‘Urve el-Ezdî, *el-Câmi’*, (Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San’ânî (ö.211 H.)’nin Musannef’i ile birlikte), Tahk.: Habîburrahman el-A’zamî, (2. bs., Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1403/1983), I, 88; el-Buharî, 60 Enbiya, 54 (I/151); 64 Meğâzî, 53 (V/97); 86 Hudûd, 11 (VIII/16); Muslim, 29 Hudûd, 8-11 (II/1315-1316); İbn Mâce, 20 Hudûd, 6 (II/851 H.N.: 2547-2548); Ebû Davud, 37 Hudûd, 4 (IV/537-538 H.N.:4373); et-Tirmizî, 15 Hudûd, 6 (IV/37-38 H.N.:1430); en-Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunen*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 46 Kat’u’s-Sârik, 6 (VIII/72-75 H.N.:4891-4900).

⁴⁷ 21 Enbiya, 107.

⁴⁸ İbn Hanbel, I, 380, 427, 432, 441, 453, 456-457; el-Buharî, 60 Enbiya, 54 (I/151); 88 İstîtâbetu’l-Murteddîn, 5 (VIII/51); Muslim, 32 Cihad, 105 (II/1417); İbn Mâce, 36 Fiten, 23 (II/1336 H.N.: 4028).

⁴⁹ 68 Kalem, 3.

⁵⁰ Abdurrazzâk b. Hemmâm, II, 80; İbn Ebî Şeybe, I, 210; İbn Hanbel, I, 94, 103, 403; VI, 68, 165; Muslim, 6 Salâtu’l-Musafirîn, 201 (I/534-536); Ebû Davud, 2 Salât, 119 (I/481-484 H.N.:760); et-Tirmizî, 45 De’avât, 32 (V/485-488 H.N.:3421-3423); en-Nesai, 11 İftitâh, 16-17 (II/129-132 H.N.:894-895).

onlara: “Ama o, bir insandır”⁵¹ diye söylemek zorunda kalmıştır. Onun bu açıklaması, ayırım yapmaksızın bütün insanların ölümlerine değer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Karşısında korkudan ya da heyecandan titreyen birisine “*Korkma! Ben kral değilim. Mekke de kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum*”⁵² diyerek mütevazılığın en güzel örneğini göstermiştir. O, iyi ve kötü günde daima arkadaşlarının yanında olmuş ve ümmetine hastalanınca komşusunu ziyaret etmeyi, vefat edince komşusunun cenazesine katılmayı hem bir değer olarak öğretmiş hem de bu durumları Müslüman’ın Müslüman üzerindeki hakkı olarak nitelendirmiştir.⁵³

Bunların yanı sıra hadis kitapları, Hz. Peygamber’in bizzat uygulayarak ümmetine örnek olduğu birçok değeri ifade eden rivayetlerle doludur. Bu rivayetler incelendiğinde, Hz. Peygamber’in doğruluk, dürüstlük, sözünde durmak, emanete riayet, iffet ve hayâ, nezaket, cömertlik, merhamet, alçakgönüllülük, şefkat, azim, sabır, cesaret, hayırseverlilik gibi pek çok değerleri hayatında sergilediği görülecektir. Ayrıca Hz. Peygamber’in bu gibi değerleri yaşamaları için ashabına neler söylediği ve hatta bu tür değerlerin yaşanılması halinde ne tür mükâfatlara nail olunacağı hakkında da bilgiler elde edilecektir. Diğer taraftan bu rivayetler incelendiğinde; yalancılık, emanete hıyanet, cimrilik vb. olumsuz değerlerin, onun tarafından yasaklandığı ve bunların yapılması halinde tövbe edilip vazgeçilmesi gerektiği konusunda da beyanlar tespit edilecektir.

Bugün hem batı ülkelerinin hem de doğu ülkelerinin, insanlığın geleceği için Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu bu değerlere sahip çıkmaları kaçınılmazdır. Hz. Peygamber, peygamberliği boyunca sayısız

⁵¹ İbn Ebî Şeybe, III, 39; el-Buhari, 23 Cenâiz, 50 (II/87); Muslim, 11 Cenâiz, 78-81 (I/661).

⁵² İbn Mâce, 29 Et’ime, 30 (II/1101 H.N.:3312).

⁵³ Ma’mur b. Râşid, I, 452; İbn Ebî Şeybe, II, 444; İbn Hanbel, II, 332, 356-357, 388; el-Buhari, 23 Cenâiz, 2 (II/70); Muslim, 39 Selâm, 4-5 (II/1704-1705); İbn Mâce, 6 Cenâiz, 1 (I/461-462 H.N.: 1433-1435); Ebû Davud, 40 Edeb, 90 (V/288 H.N.:5030).

değerler ortaya koymuştur. Yaklaşık yüz elli bin Müslüman'a verdiği veda hutbesi bile incelendiğinde, birçok değerleri tespit etmek mümkündür. “Üstünlük ancak takvadadır. Kan davası, faiz yasaktır. Zulmetmemek ve zulme uğramamak, haksızlık yapmak ve haksızlığa boyun eğmemek esastır. Kadın haklarına riayet edilmelidir. Çirkin adetler yasaktır. Herkes eşit hakka sahiptir”⁵⁴ gibi değerler, bunlar arasında zikredebileceklerimizden bazılarıdır.

4-Hz. Peygamber’in Değerler Eğitiminde Rol Model Olması

Değerler eğitiminde örnek insan modellerinin önemi büyüktür. Tarih boyunca toplumlara yön veren ve onları şekillendirmeye çalışan örnek şahsiyetler var olmuştur. Şüphesiz bu şahsiyetler, gerek kendi toplumlarının ve gerekse diğer toplumların bireyleri tarafından ilgi görmüş ve örnek alınmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber de toplumu yeniden şekillendirmek, yeni ve olumlu değerleri ortaya koymak ve tamamlamak için gönderildiğine göre her sahada Müslümanlar tarafından örnek alınması şarttır.

Müslümanların değerler bağlamında başvuracakları kaynaklar, Hz. Peygamber’in ifadesine göre, bizzat Kur’an ve kendisinin sünnetidir.⁵⁵ Müslümanlar hangi asırda yaşarlarsa yaşasınlar, hangi devirde bulunursa bulunsunlar değerlerini oluştururken bu iki kaynağa dayanmak zorundadırlar.

Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Peygamber’in her konuda örnek alınması gerektiğinin vurgulandığını görmekteyiz. Bu durumda mü’minler için Hz. Peygamber, değerler konusunda güzel bir örnektir. “Şüphesiz Allah’ı ve âhiret gününü arzulayan ve Allah’ı çokça zikredenler için, Allah’ın Resulünde pek güzel bir örnek vardır”⁵⁶ ayetinden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamberi göz ardı ederek değerleri yaşamaya kalkışmak doğru bir

⁵⁴ Veda hutbesinin kaynakları konusunda bkz.: Akyüz, Hüseyin, “el-Câhız’ın Sünnet/Hadis Anlayışı”, (Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.251-253.

⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, III, 336; Muslim, 15 Hac, 147 (I/886-892); İbn Mâce, 25 Menâsik, 84 (II/1032-1037 H.N.:3074); Ebû Davud, 11 Menâsik, 56 (II/455-464 H.N.:1905).

⁵⁶ 33 Ahzab, 21.

yaklaşım değildir. Diğer taraftan değerler konusunda Hz. Peygamber'in örnek alınması, Kur'anî değerlerin de yaşanılması anlamına gelecektir. Zira Hz. Aişe'ye yöneltilen bir soruya cevap verirken, Hz. Peygamber'in ahlakının Kur'an'ın bizzat kendisi olduğunu söylemiştir.⁵⁷ Şüphesiz Hz. Peygamber'in hayatındaki en büyük değer, Kur'anî değerleri yaşamaktır.

Yüce Allah, *“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”*⁵⁸ ayetiyle kendi sevgisini kazanmanın formülünü, Hz. Peygamber'in değerlerine uymak olarak göstermektedir. Bir diğer ayette yüce Allah, *“Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin”*⁵⁹ buyurarak, değerler konusunda Hz. Peygamber'in sadece kuru bir örnek olmadığını vurgulamıştır. Bu ayete göre Hz. Peygamber, değer yargılarının tespitinde alınması gereken bir ölçüdür. Ayrıca onun ortaya koyduğu değerler, Müslümanlar tarafından benimsenmeli ve hayata yansıtılmalıdır. Hz. Peygamberi örnek almayanların ise ahirette pişman olacakları şu şekilde ifade edilmektedir: *“ O gün zalim kimse, çaresizlik içinde ellerini ısırp şöyle diyecektir: Ne olurdu ben de Peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!”*⁶⁰

Hz. Peygamber de *“Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur”*⁶¹ sözüyle, her sahada olduğu gibi değerler konusunda da kendisine uyulmasını ve örnek alınmasını istemiştir. Zira Hz. Peygambere itaat, ancak onun sünnetine uymakla mümkündür. Şüphesiz Hz. Peygamber'in sünneti

⁵⁷ Muslim, 6 Salâtu'l-Müsâfirin, 139 (I/512-513).

⁵⁸ 3 Âl-i İmrân, 31.

⁵⁹ 59 Haşr, 7.

⁶⁰ 25 Furkân, 27-28.

⁶¹ Ma'mer b. Râşid, II, 329; İbn Ebî Şeybe, VI, 418; İbn Hanbel, II, 93, 244, 252, 270, 313, 342, 416, 511; el-Buharî, 56 Cihad, 109 (IV/8); 93 Ahkâm, 1 (VIII/104); 96 İ'tisâm, 3 (VIII/140), Muslim, 33 imâre, 32-33 (II/1466); İbn Mâce, Mukaddime, 1 (I/4 H.N.:3); 24 Cihad, 39 8II/954 H.N.:2859); en-Nesâi, 39 Bi'at, 26 (VII/154 H.N.:4189)

onun hayat tarzıdır.⁶² Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu değerler de bu hayat tarzının bir parçasıdır. Onun doğruluğu, adaleti, insanlara sevgi ve saygısı, barışa verdiği önem, hoşgörüsü, güvenilirliği, yumuşak huyluluğu, çalışkanlığı, kanaati, şefkat ve merhameti, cömertliği, sabrı, cesareti, nezaketi, affı ve bağışlaması, ahde vefası, ticarî ahlakı, vakarı vb. birçok değerleri bu hayat tarzının ürünüdürler.⁶³ Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber'in hayat tarzı, söz konusu değerlerin okuludur. Bu noktada bir Müslüman, Hz. Peygamber'in siyaset, ekonomi, hukuk, ahlâk, âdâb, eğitim vb. bütün hayat alanlarında ikame ettiği değer yargılarını aynen içselleştirmeli ve yaşamalıdır.

İşte bu yüzden, sahabe onun hayat tarzını titizlikle izlemiş; değerlerini hem kendileri için örnek almış hem de bugün elimizde mevcut muazzam hadis koleksiyonlarını dolduran, muhtevasında birçok değeri içeren binlerce hadisi özenle nakletmişlerdir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in Kur'an'dan esinlenerek ortaya koyduğu değerlerini yaşamak ancak sünnetinin yaşanılması ve hadislerinin tatbik edilmesiyle mümkündür.

5-Hz. Peygamber'in Değerleri Eğitim Yöntemi

Duygu ve sevgi yüklü olmayan değerler, toplum nazarında uzun süre var olamazlar, bireylere heyecan ve mana katamazlar. Değerlerin yeni nesillere aşılması, uygulanması ve sürekli kılınması, ancak bireyleri dışlamamasına bağlıdır.⁶⁴ İşte bu noktada değerler eğitiminde, Hz. Peygamber'in şahsiyet ve davranışları büyük önem arz etmektedir. O, değerler eğitiminde insanı incitmeye gayret gösterirdi. Gördüğü hatalı davranışları düzeltirken “*Nasıl oluyor da bazılarınız şöyle şöyle yapıyor*”⁶⁵ diyerek, hem yapılan davranışın yanlışlığını ima ediyor hem de yanlış işleyen kişinin adını anmayarak onun toplum nazarında

⁶² Geniş bilgi için bkz.: Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, (2. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), s.104-140.

⁶³ Geniş bilgi için bkz.: Sarıçam, s.263-283.

⁶⁴ Yavuz, s.102-103.

⁶⁵ İbn Hanbel, V, 107.

rencide olmasını engelliyordu. İkrime b. Ebî Cehil, Müslüman olmak üzere Hz. Peygamber'in huzuruna gelirken ashabını: "İkrime geliyor. Sakın babası hakkında kötü söz söyleyerek onu incitmeyin...."⁶⁶ diye uyarmıştır. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinde bile kan dökenlere müsamahalı davranılmasını isteyerek, değerler eğitiminde insan sevgisini ön plana çıkarmıştır.

Gördüğü olumsuz davranışları düzeltirken, kişinin yanlışlarını ve eksikliklerini mahcup olmaması için herkesin huzurunda dile getirmemiştir. O, bir adamın üzerinde sarı leke gördüğünde, adama bir şey söylememiş fakat adam gittikten sonra: "Keşke şu adama söyleseydiniz de üzerindeki bu izi yıkasaydı"⁶⁷ demiştir. Yine Hz. Peygamber, hoş olmayan bir söz söylediğini işittiği kişi için; "Falana ne oluyor da böyle diyor?" ifadesinin yerine "bu insanlara ne oluyor da böyle böyle konuşuyorlar?" demiştir⁶⁸.

Hz. Peygamber, değerler eğitiminde aşırı sert ve katı olmamıştır. Böyle yapması halinde, Kur'an'ın da belirttiği gibi, etrafında kimse kalmazdı.⁶⁹ Hz. Peygamber'in değerler eğitiminden kaba davranış sergileyen kişiler de istifade etmiştir. Bu tarz davranış sergileyen ashaba sinirlenmez ve onlara nazik bir tavır takınılmasını isterdi. Mescide bevl edecek kadar kaba davranış sergileyenlere bile değer yüklü davranışları, onları incitmeden öğretmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Vakidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö.207/823), *Kitabu'l-Meğazî*, Tahk.: Marsden Jones, (3. bs., London: Oxford University Press, 1404/1984), II, 851; Bu rivayetin uydurma olduğu konusunda Muhammed Nasiruddin el-Elbânî (ö.1420/1999)'nin değerlendirmeleri konusunda bkz.: el-Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyi' Fi'l-Umme*, (2. bs., Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1408/1988), III, 634-638.

⁶⁷ İbn Hanbel, III, 133, 160; Ebû Davud, 32 Tereccül, 8 (IV/405 H.N.:4182); 40 Edep, 5 (V/143 H.N.:4789)

⁶⁸ Ebû Davud, 40 Edep, 5 (V/143 H.N.:4788)

⁶⁹ "Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi..." Bkz.: 3 Âl-i İmrân, 159

⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, V, 214; İbn Hanbel, III, 191, 226; el-Buharî, 78 Edep, 35, 80 (VII/80, 101-102); Muslim, 2 Taharet, 98-100 (I/236-237); İbn Mâce, 1 Taharet, 78 (I/175-176 H.N.: 528-530); en-Nesâî, 1 Taharet, 45 (I/47-48 H.N.:53-56); 2 Kitabu'l-Miyah, 2 (I/175 H.N.:327-329).

Hız. Peygamber'in değerler eğitiminde çocuklar ayrı bir yer almaktaydı. Hız. Peygamber, kız çocuklarına karşı değerlerin kaybolduğu bir asırda ister erkek olsun isterse kız olsun onlara karşı şefkat ve merhametle davranılmasını istemiştir. O, "*Küçüklerine karşı merhamet etmeyen ve büyüklerine karşı saygı göstermeyen bizden değildir*"⁷¹ diyerek çocuklarla ilgili şefkat ve merhamet değerini ortaya koymuştur.

Hız. Peygamber değerler eğitiminde muhatabının his ve duygularını, akıl ve anlama yeteneklerini daima göz önünde bulundurmuştur. Hız. Peygamber, zina yapma isteğinde bulunan bir gençle sohbet etmiş, gence erdemli davranışı öğretmiş, onu olumsuz düşünce, tutum ve davranıştan vazgeçirmiştir.⁷²

Hız. Peygamber, değerleri her yerde ve her durumda ortaya koymaya çalışırdı. Bombaları sınır tanımadan kullanan ve kendini canlı bomba yapacak kadar zalimleşen günümüz insanı, Hız. Peygamber'in savaş konusunda serdettiği değerlere ne kadar da muhtaçtır. Zaman ilerledikçe sorun ve problemleri çoğalan günümüz dünyasının, Hız. Peygamber'in değerlerine ihtiyacı artmaktadır. Hız. Peygamber, etrafa asker gönderirken bile şu değerlere uyulmasını istemiştir: "*Yaşlılara, kadınlara, çocuklara, din adamlarına ve mabetlere dokunmayınız. Ağaçları yakmayınız. Hayvanlara dokunmayınız ve servetleri heder*

⁷¹ İbn Hanbel, I, 257; II, 185, 207, 222; Ebü Davud, 40 Edep, 58 (V/232-233 H.N.:4943); et-Tirmizi, 25 Birr, 15 (IV/321-322 H.N.:1919-1921).

⁷² Rivayete göre bir gün gencin biri, Hız. Peygambere gelmiş ve "*Ey Allah'ın elçisi, zina etmeme izin ver!*" demiş. Orada bulunanlar "*sus, sus...*" diye gence karşı tavır alırken, Hız. Peygamber: "*Bana yaklaş*" diyerek genci yanına çağırmiş ve gence: "*Böyle bir şeyi annen için ister misin?*" diye sormuş. Genç: "*Hayır, istemem*" diye cevap vermiş. Bunun üzerine Hız. Peygamber: "*peki ya kızın için böyle bir şeyi arzu eder misin?*" diye sormuş. Genç: "*Hayır*" diye cevap vermiş. Konuşmanın devamında Hız. Peygamber, aynı soruları gence kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi yakınlarıyla ilgili sormuş, gencin cevapları ise her seferinde "*Hayır*" diye olmuş. Artık hatasını anladığını görünce Hız. Peygamber: "*Allah'ım! Bunun günahını affet; kalbini temizle ve organlarını günah işlemekten koru!*" şeklinde dua etmiş. Bkz.: İbn Hanbel, V, 256-257.

etmeyiniz.”⁷³ Hz. Peygamber’in bulunduğu savaşlarda sivil insanların mal ve canları güvence altında olmuştur. O’nun katıldığı savaşlarda öç alma duygusu gibi olumsuz değer duyguları yoktu. Mekke’nin fethinde Hz. Peygamber, Ebu Süfyan (r.a.) 'a “*Kim Ebu Süfyan'ın evine, Kâbe'ye, Mescid-i Haram'a ve kendi evine sığınursa emindir*”⁷⁴ buyurarak; Mekkeli müşriklere öç almak için gelmediğini bilakis hayat, hürriyet, hak, adalet, eşitlik, doğruluk ve güven gibi değerleri ikame etmek için geldiğini ima etmeye çalışmıştır.

Hz. Peygamber, savaşlarda yağma ve talan yapılmasını yasaklamıştır. Ganimet için saldırı yapılmaması, herhangi bir anlaşma yapıldığı takdirde verilen sözde durulması ve ahdin bozulmaması, onun savaşla ilgili koyduğu değerlerden bazılarıdır.⁷⁵ Yine O, “başkasının malını rızası olmadan almayı, ölenin kulağını ve burnunu kesmeyi, gözünü oymayı, karnını deşmeyi kısacası ölüye kötü muamelede bulunmayı” yasaklamıştır.⁷⁶ Bu değerlere sahip çıkan Hz. Ebû Bekir de Suriye’ye giden ordu komutanına: “*İhanet etmeyin, haksızlık yapmayın, mal yağmalamayın, ölülere kötü muamelede bulunmayın, çocukları, ihtiyarları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesmeyin ve hurmalıkları yakmayın. Meyveli ağaçları da kesmeyin....*” demiştir.⁷⁷

Hz. Peygamber, muhatabın durumuna göre uygun benzetmeler yaparak ve örnek olaylar zikrederek erdemli davranışları öğretmiştir. O,

⁷³ İbn Ebî Şeybe, VI, 484; İbn Hanbel, I, 300; Ebû Avâne, Yakub b. İshâk b. İbrahim el-İsferâyîni, *el-Musned*, Tahk.: Eymen b. Arif ed-Dımeşkî, (1. bs., Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1998), IV, 203; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali, *Sunen*, Tahk.: Muhammed Abdulkadir ‘Atâ, (Mekke: Mektebetu Dâri’l-Bâz, 1414/1994), IX, 90.

⁷⁴ İbn Hişâm, IV, 23.

⁷⁵ Ebû Avâne, IV, 203; el-Beyhakî, *Sunen*, IX, 90.

⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, V, 455-456; İbn Hanbel, IV, 246, 307, 428, 429, 432, 436, 439-440, 445; V, 12, 20; ed-Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sunen*, (2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3 Zekât, 24 (I/328 H.N.:1663); el-Buhari, 46 Mezâlim, 30 (III/107); 64 Meğâzi, 36 (V/70-71); 72 Zebâih, 25(VI/228); İbn Mâce, 36 Fiten, 3 (II/1298 H.N.:3935); Ebû Davud, 15 Cihad, 110 (III/120-121 H.N.:2667); 38 Hudûd, 3 (IV/535 H.N.:4368).

⁷⁷ İbnu’l-Esir el-Cezerî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, Tahk.: Ebu’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (1. bs., Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1408/1987), II, 200.

bir kadının oğluna hakkını helal etmesi gerektiğini, somut ve anlaşılır bir benzetme yaparak beyan etmiştir.⁷⁸ Hz. Peygamber'in ticaretle ilgili ortaya koyduğu değerlerin başında ise "aldatmamak" gelmektedir. O, bir pazar teftişi esnasında: "*Bizi aldatan bizden değildir!*"⁷⁹ buyurarak satıcının, müşterisini aldatmamasını, sattığı malının ayıp ve kusurlarını gizlememesini istemiştir. Böylesi bir tutumun alıcı ile satıcı arasındaki güveni tazeleyeceği ve toplumun sosyal barışına önemli katkılarda bulunacağı aşikârdır. Yine o, bir hadisinde "*İşçinin hakkını alınının teri kurumadan veriniz*"⁸⁰ buyurarak işçi hakları konusunda önemli bir değeri vurgulamıştır.

Hz. Peygamber'in değerler eğitiminde dikkati çeken diğer bir husus; muhatabının durumuna göre değerleri dile getirmesidir. Özellikle Hz. Peygamber'in aynı soruya farklı davranışları önermesinin arka planında bu metod yer almaktadır. Bir gün yaşlı bir sahabî, Allah katında en makbul amelin hangisi olduğunu sorduğunda; ona: "*günde yüz kere 'الله أكبر , الحمد لله , سبحان الله' söylemelidir*" diye cevap vermiştir⁸¹. Fakat aynı soruyu soran bir diğer sahabîye "*cihad*"⁸² ve bir diğerine ise "*oruç*"⁸³

⁷⁸ Abdullah bin Ebî Evfâ'nın naklettiğine göre, *hasta ve ölmek üzere olan bir genç, annesine asi olduğu için 'Lâ ilâhe illallâh' sözünü söyleyemiyordu. Hz. Peygamber, gencin annesini çağırması ve ona: "Bak, şurada bir ateş hazırlansa ve 'Oğluna şefaah edersen, onu bu ateşte yakmayız, fakat şefaah etmezsen bu ateşte yakarsın' deseler ne yapardın? Şefaah eder miydin?" diye sormuş. Kadından olumlu yanıt alınca; Hz. Peygamber: 'O halde sana âsi olan bu oğlunu cehennemden kurtarmak için hakkını ona helâl edip ondan razı olduğuna Allah'ı ve beni şahit göster'* buyurdu... Bkz.: el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şu'abu'l-İmân*, Tahk.: Muhammed es-Sa'îd Besyünî ez-Zağlul, (1. bs., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410), VI, 198.

⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, IV, 563; İbn Hanbel, II, 50, 242, 417; III, 466; IV, 45; ed-Darimî, 18 Buyu', 10 (II/562 H.N.:2544); Muslim, 1 İman, 164 (I/99); İbn Mâce, 12 Ticârât, 36 (II/749 H.N.:2224-2225); Ebû Davud, 22 Buyu', 50 (III/731-732 H.N.:3452-3453); et-Tirmizî, 12 Buyu', 74 (III/606 H.N.:1315).

⁸⁰ Hadisin kaynakları ve zayıf olduğu hususunda bkz.: İbn Mâce, 16 Ruhûn, 4 (II/817 H.N.:2443); et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, Tahk.: Muhammed Şekür Mahmûd el-Hâc Emrir, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985), I, 43.

⁸¹ İbn Ebî Şeybe, VI, 49; İbn Mâce, 33 Edep, 56 (II/1252 H.N.:3810)

⁸² Ma'mer b. Râşid, II, 368; İbn Hanbel, III, 56, 88; el-Buharî, 56 Cihad, 2 (III/200-201); Muslim, 33 İmâre, 122-124 (II/1503).

⁸³ İbn Hanbel, V, 249; en-Nesâî, 22 Sıyâm, 43 (IV/165 H.N.:2220).

şeklinde yanıt vermiştir. Cihada gitme arzusuyla yaşlı ebeveynini yalnız bırakmak isteyen bir kimse içinse cevabı, “onlara hizmet etmendir”⁸⁴ olmuştur.

Kısacası Hz. Peygamber, değer eğitiminde hangi yer, zaman ve şartta olursa olsun bütün yaratılmışlara değer vermiş, insanların gönlünü fethetmeye çalışmıştır. Savaşta-barışta, sosyal alanda-ahlaki alanda, Peygamberlik öncesinde-Peygamberlik sonrasında, ister insanlarla ilgili olsun-ister hayvanlarla ilgili olsun değerleri yaşarken ve yaşatırken sevgi, rahmet ve merhamet dilini kullanmıştır. Zira O, gönüllerin anahtarının sevgi, rahmet ve merhamet olduğunu biliyordu.

Sonuç

Her insan, doğduğundan itibaren yetiştiği toplumun değer yargılarıyla kuşatılır. Müslüman toplumlarda yetişenler için iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış ve helal-haram gibi kavramlar, ancak Kur’an ve Hz. Peygamber’in sünneti referans alındığında bir değer ifade etmektedir. Bu iki kaynaktan yoksun veya bu iki kaynakla çelişen değer yargıları, Müslümanların hayatlarını yönlendirici bir rol üstlenemez.

Hz. Peygamber’in gönderildiği toplum, olumsuz değerlere körü körüne o derece bağlıydı ki, öz kızlarını bile toprağa gömebiliyorlardı. Hz. Peygamber, vahşet ve zulüm gibi olumsuz değerlerin egemen olduğu böylesi bir toplumu, kısa bir sürede adalet, insaf, vefa gibi olumlu değerlere sahip topluma çevirmiştir. O, toplumdaki bu değişimi sağlarken öncelikli olarak ashabına olumsuz değer içeren inanç ve alışkanlıklarını bırakmalarını emretmiş sonra da onları olumlu değer içeren inanç ve adetlere çağırmıştır. Onlara tebliğ ettiği dinin değerlerini hem en güzel bir şekilde açıklamış hem de bizzat uygulamalı olarak hayatında göstermiştir. Onun bu içtenliği ve samimiyeti, hemen karşılık

⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, VI, 517; İbn Hanbel, II, 165, 188, 193, 197, 221; el-Buharî, 56 Cihad, 138 (IV/18); Muslim, 45 Birr, 5 (III/1975); Ebû Davud, 15 Cihad, 31 (III/38 H.N.: 2529); et-Tirmizî, 21 Cihad, 2 (IV/191-192 H.N.:1671-1672); en-Nesai, 25 Cihad, 5 (VI/10 H.N.:3101).

bulmuş ve birçok insan, samimi bir şekilde ona inanmış, ona uymuş ve gönüllerini ona açmıştır.

Değerleri ikame etmek sabır, azim ve meşakkat ister. Bu durum tıpkı güzel ve tatlı meyveler elde etmek için özen gösterilmesi gereken bir ağaç gibidir. Ağacın güzel yetişmesi isteniyorsa, toprağının karıştırılması, sulanması ve ağacın büyümesine engel teşkil edecek diken ve çalıkların sökülmesi gerekir. Hatta bu bakımlar, hem özenle hem de sürekli yapılmalıdır. Hz. Peygamber de ashabın olumlu değer yargularını geliştirmeye, olumsuz değer yargularını ise bir bahçıvan gibi azimle, bıkmadan usanmadan düzeltmeye çalışmıştır. O, zarif ve narin bir halı dokur gibi, değerleri ashabının benliklerine ilmiklemiştir.

Hz. Peygamber, toplumdaki mevcut iyi ve güzel değerlerin devamını sağlamıştır. O, sadece bu değerleri tebliğ ve tavsiye etmemiş bizzat kendi hayatında yaşayarak insanlara örnek olmuştur. Değerleri şahsında toplayan ve onları yaşayarak ashabına gösteren Hz. Peygamber, özellikle ahlakî değerlere vurgu yapmıştır. Toplumunu çok iyi gözlemleyen Hz. Peygamber, değerler eğitiminde rol model olmuştur. O, değerler eğitimini sağlarken kişisel farklılıkları, muhatabının durumunu, yer ve zamanı dikkate almıştır. Erdemli davranışları, samimi bir şekilde insanları incitmeden, mahcup etmeden dile getirmiştir. O, değerler eğitiminde sert ve katı olmamış, kaba davranışları düzeltirken bile nezaketi elden bırakmamıştır. Yine O, değerler eğitiminde aceleci olmamış ve tedrici bir süreç takip etmiştir. Bir taraftan olumsuz değerleri toplumdaki ayıklarken öte taraftan olumlu değerleri yerleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda toplumda olumlu değerleri ikame ettikten sonra, sık sık değerlere atıfta bulunması dikkate şayan bir husustur.

Bugün değerler eğitiminde bulunanlar için Hz. Peygamber'in bu metotlarının örnek alınması kaçınılmazdır. Bu noktada değerleri onun gibi yaşamın bütününe hâkim kılmak gerekir. Ayrıca değerler

eğitiminde onun kullandığı sevgi dili ihmal edilmemesi gereken en önemli hususlardandır.

Kaynakça

Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî (ö.211/826), *el-Musannef*, (Ma'mer b. Râşid (öl.144/770)'in el-Câmi'i ile birlikte), Tahk.: Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, 2. bs., Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1403/1983.

Akyüz, Hüseyin, "el-Câhız'ın Sünnet/Hadis Anlayışı", Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Aydın, Hüseyin, "Allah Rasûlünü Yeniden Anlamak", *Dinî Araştırmalar*, c.I, Sayı:2, (1998):121-136.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö.458/1066), *Sunen*, Tahk.: Muhammed Abdulkadir 'Atâ, I-X, Mekke: Mektebetu Dâri'l-Bâz, 1414/1994.

..... *Şu'abu'l-İmân*, Tahk.: Muhammed es-Sa'id Besyuni ez-Zağlul, I-VIII, 1. bs., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.

Bolay, Süleyman Hayri, "Aşkın Değerler Buhranı", *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı Kasım 26-28 2004*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s.55-69.

Boyacıoğlu, Ramazan, "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.:1, sayı:5, (2005):1-16

el-Buharî, Ebû Abdillâh Muh. b. İsmail (ö.256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cevizci, Ahmet, "Değer", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 7. bs., İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010, s.399-400.

ed-Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (ö.255/869), *Sunen*, I-II, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Avâne, Yakub b. İshâk b. İbrahim el-İsferâyînî (ö.316/928), *el-Musned*, Tahk.: Eymen b. Arif ed-Dımeşki, I-V, 1. bs., Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.

Ebû Davud, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/889), *Sunen*, I-V, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Şuhbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Kur'an ve's-Sünne*, I-II, 2. bs., Dimaşk: Darü'l-Kalem, 1996.

el-Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyi' Fi'l-Umme*, I-XIV, 2. bs., Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1408/1988.

Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (çev.: Nazire Erinç Yurter, İstanbul: Acar Matbaacılık, ts.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim İbn Osman Ebî Bekir el-Kufî (ö.235/849), *Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, Tahk.: Kemal Yusuf el-Hût, I-VII, 1. bs., Riyad: el-Mektebetu'r-Ruşd, 1409.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (ö.241/855), *el-Musned*, I-VI, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Tahk.: Mecdî Fethî es-Seyyid, I-V, 1. bs., Mısır: Dâru's-Sahabe Li't-Türâs), 1416/1995.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö.275/888), *Sunen*, I-II, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mûkerrem el-İfriki el-Mısri (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut: Dâru Sadr, 1375/1956.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir*, I-VIII, Beyrut: Dâru Sadr, ts.

İbnu'l-Esir el-Cezerî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî (ö.630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Tahk.: Ebu'l-Fidâ Abdillâh el-Kâdî, I-XI, 1. bs., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987.

Kılıç, Ünal, "Hz. Peygamber'in Ahlâk'ı ve Güzel Ahlâka Verdiği Önem", *C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XIII, sayı:1, (2009): 79-97

- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 2. bs., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Konraba, Zekâi, *Peygamberimiz-İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1967.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû 'Urve el-Ezdî (ö.144/770), *el-Câmi'*, (Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-Sen'anî (öl.211 h.)'nin Musannefî ile birlikte), Tahk.: Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, 2. bs., Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyrî (ö.261/875), *Sahîhu Muslim*, I-III, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- en-Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), *Sunen*, I-V, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Oktay, Ayşe Sıdika, "İslâm Düşüncesinde Ahlâkî Değerler ve Bunların Global Ahlâka Etkileri", *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı Kasım 26-28 2004*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s.131-145.
- Önal, Mehmet, "Değer" *Felsefe Ansiklopedisi (FA)*, ed.: Ahmet Cevizci, 1. bs., Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006, c. IV, s.51-62.
- Özdemir, Halime, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı", Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Sandıkçı, Kemal, "İslâm Ahlâk Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2001*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, 51-61.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 4. bs., Ankara: DİB Yayınları, 2005.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Evsât*, Tahk.: Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrir, I-II, Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1405/1985.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö.279/892), *Sunen*, I-V, 2. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Uysal, Enver, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.: XII, sayı:1, (2003): 51-69.

Vakidi, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö.207/823), *Kitabu'l-Meğazi*, Tahk.: Marsden Jones, I-III, 3. bs., London: Oxford University Press, 1965.

Yavuz, Şevket, “Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği”, *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı Kasım 26-28 2004*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s.89-110.

Künye:

Akyüz, Hüseyin, “Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi III*, (2012): 272-299.